

Лариса Сталенна
аспірант НАДУ при Президентіві України

ПОНЯТТЯ «СЕПАРАТИЗМ»: ЙОГО ВИТОКИ, ДЕФІНІЦІЇ

У статті на базі аналізу наукових вітчизняних та зарубіжних джерел досліджено виникнення та еволюцію поняття «сепаратизм». Спектр дефініцій цього поняття, його трансформацію розглянуто в ретроспективі. На цій основі сформульовано авторське визначення зазначеного поняття.

Ключові слова: сепаратизм, політичний рух, прагнення, відокремлення, держава, меншина, державна влада.

Larisa Stalenna

THE CONCEPT OF «SEPARATISM»: ITS ORIGINS, DEFINITIONS

The article is devoted to the research of the origin and evolution of the concept of «separatism» based on analysis of scientific sources, including domestic and foreign. The spectrum of definitions of this term, its transformation is examined in historical retrospective. On this basis, the author formulated the definition of this concept.

Keywords: separatism, political movement, desire, separation, state, minority, government.

Larisa Stalennaya

ПОНЯТИЕ «СЕПАРАТИЗМ»: ЕГО ВОЗНИКНОВЕНИЕ, ДЕФИНИЦИИ

Статья посвящена исследованию возникновения и эволюции понятия «сепаратизм» на основе анализа научных отечественных и зарубежных источников. Спектр дефиниций этого понятия, его трансформация рассматривается в ретроспективе. Исходя из этого сформулировано авторское определение рассматриваемого понятия.

Ключевые слова: сепаратизм, политическое движение, стремление, отделение, государство, меньшинство, государственная власть.

Розвиток подій в Україні свідчить про те, що сепаратизм, створюючи загрозу державному суверенітету, підриває територіальну цілісність, порушує принципи геополітичної безпеки нашої держави, знижує її міжнародний престиж тощо.

Слід зазначити, що нині сепаратизм являє собою загрозу не тільки для України, а й для безлічі інших країн світу. Характер і специфіка всіх проявів сепаратизму, які зараз існують, актуалізують необхідність його дослідження та створення універсального механізму для врегулювання подібних кризових явищ.

Протягом тривалого часу феномен сепаратизму привертає особливу увагу теоретиків і практиків провідних наукових установ, аналітичних центрів і ЗМІ. Існують об'єктивні та суб'єктивні обмеження, що впливають на процес аналізу цього явища. Об'єктивно сепаратизм не є гомогенним явищем, хоча віддзеркалює у своїй основі кризові процеси суспільного розвитку. Сепаратистські прояви поєднують у собі такі показники, як тимчасова та територіальна протяжність, географічне положення та геополітичне оточення, абсолютна та питома чисельність учасників, легітиміційна ідеологічна платформа. Диференційований прояв цих властивостей ускладнює розробку критеріїв для їх кваліфікації як сепаратистських або несепаратистських. Суб'єктивно сепаратизм – явище, якому притаманна конфліктна природа, тому складно оцінити конфлікт, нейтрально сприйняти події, що відбуваються, та поведінку його учасників [9, с. 87].

Висвітлення в багатьох літературних джерелах великої множини різноманітних тлумачень поняття «сепаратизм» породжує необхідність їх системного узагальнення, пошуку інваріантного формулювання поняття за принципом необхідності та достатності основних його складових і відповідної структури, що в сукупності забезпечують загальність ствердження.

У науковій літературі є праці з представленої проблеми, в яких досліджуються різні аспекти сепара-

тизму. Так, зокрема, російський сходознавець А. Крилов, аналізуючи витоки та тенденції розвитку сепаратизму, формулює це поняття «як територіальний політичний рух, ціллю якого є відділення від держави частини її простору та створення своєї незалежної держави, вважаючи за необхідність виключити з поняття автономістські рухи, як такі що не посягають на територіальну цілісність держави [12, с. 3]. Проте, американський політолог Д. Горовиць надає таке трактування: «сепаратизм – вихід групи та її території із-під юрисдикції більш великої держави, частиною якої вона є ...» [8, с. 145]. Політологічні та правові аспекти сепаратизму висвітлені в роботі В. Дівак. За її визначенням, «сепаратизм – це теорія, політика та практика відокремлення, відділення частини території держави з метою створення нової самостійної держави [10, с. 74]. Етнічний аспект сепаратизму розкриває у своєму дослідженні М. Басараб, який трактує його «як політичний процес, що розгортається в національній державі та зумовлений кризою її проекту майбутнього» [1, с. 6]. На думку С. Савойської, «мовно-політичний сепаратизм – це лінгвополітичне явище, яке має свою специфіку та виникає в тій державі, де відбувається різного роду посягання на історичну пам'ять народу, національну єдність, державну цілісність і мову... що призводить до розколу держави на окремі самостійні республіки, які можуть існувати окремо або приєднатися до іншої держави» [16, с. 136].

Про складність і багатогранність явища «сепаратизм» свідчить той факт, що дослідниками сформульовано багато визначень цього поняття. Однак у таких галузях науки, як державне управління, політологія, соціологія, етнополітологія тощо немає єдиного бачення щодо визначення терміну «сепаратизм». Якщо розглядати зазначену проблему в ретроспективі, то постає логічне запитання щодо встановлення часу виникнення

явища сепаратизму та його еволюції. Дане поняття не може бути відокремлене від соціального феномену, яке ним виражається.

Тому незважаючи на розширення й інтенсифікацію дослідницьких зусиль науковців, спрямованих на аналіз феномену сепаратизму, необхідна подальша робота щодо концептуалізації цього явища.

Метою статті є дослідження наукового феномену «сепаратизм» як явища в суспільно-політичному житті держави. Основне завдання публікації – проведення компаративного аналізу спектру дефініцій терміну «сепаратизм» та уточнення його змісту.

Термін «сепаратизм» походить від латинських слів: *separatus* – окремий, *separate* – відділити, *separo* – відділяю.

Енциклопедичні видання дозволяють простежити динаміку зміни домінант щодо трактування в тлумаченні терміну «сепаратизм». Корінь цього поняття лежить в релігійному середовищі. В Англії у 16–17 ст. цей термін слугував синонімом поняття «індепендизм» і своєю появою зобов'язаний групі «брауністів», сформованої у 1580 році Робертом Брауном у Норвіку. Вони відокремилися від панівної в Англії церкви та сформували незалежні місцеві церкви, зрештою отримавши назву конгрегаціоналістів [30]. В другій половині XIX ст. сепаратизм сприймається як прояв релігійної схизми – «духу відокремлення у справах віри» [14, с. 433]. В кінці цього сторіччя поняття «сепаратизм» починають використовувати вже й у сфері політичних явищ як «прагнення відокремитися від панівної церкви, відпасти від держави з метою створення самостійного політичного цілого» [15, с. 4484].

У «Великій енциклопедії: словник загальнодоступних відомостей по всіх галузях знання» під ред. С. Н. Южакова сепаратизм визначається як «прагнення до відокремлення в питаннях віри, а також прагнення частини держави від цілого; звідси сепаратисти, ті хто хочуть відділитися від панівної церкви..., а різно прихильники відділення частини держави» [6, с. 702].

Однак, в більш пізніх виданнях енциклопедій, наукових джерел сепаратизм розглядається вже як суто політичне явище – «прагнення підвладного народу, що живе в межах великої держави, революційним шляхом повернути або завоювати собі самостійність»

[24, с. 312]. Сепаратизм уявляє собою прагнення завоювати самостійність, тобто політичний процес, інституційований у політичний рух, що переслідує відповідні цілі.

В енциклопедичних словниках Ф. А. Брокгауза, І. А. Ефрона та М. М. Філіппова «сепаратизм – політичний рух, спрямований к досягненню окремою областю даної держави автономії або повної самостійності» [23, с. 574, 25, с. 3175].

Розглянемо визначення В. І. Леніна, який трактував його ширше, ніж енциклопедичні словники XIX ст.: «серед різних представників марксизму в Росії єврейські або вірніші частина їх, так звані бундівці, ведуть політику сепаратизму, тобто відділення або відокремлення від цілого» [13, с. 123].

У радянські часи сепаратизм розглядався в політології при дослідженні проблем націоналізму та міжнаціональних відносин. Ідеологія, що панувала в той час в державі, активно впливала і на розвиток науки. В наукових працях того часу сепаратизм визначався вельми вузько з притаманною аксіоматичністю. Автори і першого, і другого видання «Великої Радянської Енциклопедії» уналежнюють явище сепаратизму до буржуазних ба-

гатонаціональних держав, визначають групи населення, що прагнуть відокремлення. в якості національних меншин, тим самим підкреслюючи національно-класову природу явища «сепаратизм». Однак, в першій частині визначення сепаратизму надають загальноприйнятий науковий сенс – «рух за відділення тієї чи іншої частини державного цілого...» [3, с. 822], «прагнення до відокремлення, відділення, [4, с. 530]. Третє, останнє видання «Великої Радянської Енциклопедії» зовсім не містить інформації про термін «сепаратизм».

В українських енциклопедичних виданнях того часу надається аналогічне трактування сепаратизму. І перше, і друге видання «Української Радянської Енциклопедії», українські радянські енциклопедичні словники [19, 20, 21, 22] наводять статті щодо визначення сепаратизму, подібні визначенням «Великої Радянської Енциклопедії»: «сепаратизм – прагнення до відокремлення; у буржуазних багатонаціональних державах прагнення окремих груп населення, зокрема національних меншостей до відокремлення та створення власної держави чи автономної області. За ним часто криються інтереси певних кіл буржуазії, права яких затискує буржуазія пануючої нації. На відміну від національно-визвольного руху не є масовим рухом» [22, с. 79].

Лише в «Українській загальній енциклопедії» під редакцією І. Раковського, видання 1933 року не відслідковується ідеологічного впливу: «сепаратизм – намагання відокремитися від більшості, приклад від держави або церкви, щоб утворити окрему державу або церковну громаду» [18, с. 752]. Це тлумачення терміну «сепаратизм» більше відповідає сучасним.

Звернемося до дефініції цього поняття, що містяться в енциклопедичних виданнях Країн Соціалістичної Співдружності радянського часу. Так, у «Сучасній болгарській енциклопедії»: «сепаратизм – «політичний рух національних меншин у багатонаціональних буржуазних державах за відокремлення в самостійну державу або автономну область» [17, с. 409]. У «Чеському науковому словнику»: «сепаратизм – рух за відокремлення одного народу від іншого, меншини від держави, в якій він живе, є виразом певних кругів буржуазії пригнічених націй і народностей, меншин, які обмежені політикою центральної влади» [33, с. 47].

В енциклопедичних виданнях Великобританії, Сполучених Штатів Америки другої половини XX ст. можна зустріти тільки визначення «сепаратисти», де превалює релігійний аспект. Цим терміном визначають «тих, хто бажає відокремитися від існуючого церковного порядку та більше стосується групи брауністів, що у XVI–XVII сторіччі відступили від діючої церкви у Великій Британії» [28, с. 1928, 29, с. 712, 31, с. 764]. Тобто, визначення практично не відрізняється від тих, що надані у перших виданнях Британської енциклопедії другої половини XIX ст.

Новий сплеск уваги до сепаратизму збігся з часом його фактичного розвитку на пострадянському просторі після розпаду СРСР. Українська вітчизняна наука стала відходити від ідеологічних поглядів на сепаратизм як антипод національно-визвольному руху та вузькобуржуазний феномен.

В сучасних наукових вітчизняних і зарубіжних джерелах подаються численні дефініції поняття «сепаратизм», що представляють його багатогранним, глобальним за характером соціальним явищем, що реалізує самодостатність соціальних утворень за різними критеріями – геополітичному, національно-етнічному, регіональному, конфесійному, ідеологічному, цивілізаційному, які визначають різновиди його форм.

«Юридична енциклопедія» за редакцією Ю. С. Шемшученка визначає сепаратизм як рух, спрямований на відокремлення від держави частини її території та населення... Сепаратизм породжується суперечностями між центральною владою та носіями ідеї сепаратизму, якими здебільшого є політичні партії, громадські та релігійні організації етнічних або конфесійних меншин, іноді – окремі регіональні політичні структури» [26, с. 469].

Наприклад, у «Великій сучасній енциклопедії» за редакцією А. С. Івченка, «сепаратизм – «прагнення до відокремлення та відособлення; рух, спрямований на відокремлення від частини держави задля створення нового державного утворення або набуття автономії» [7, с. 284].

У російській «Великій Енциклопедії» сепаратизм – «дії, спрямовані на відокремлення тієї чи іншої частини політичного утворення від цілого; вимога суверенітету та незалежності для етнічно визначеної території, спрямована проти державної влади країни. Проявляється у прагненні автономії, національних меншин, регіонів або окремих груп населення отримати державну самостійність» [5, с. 481].

У «Білоруській Енциклопедії» сепаратизм – «теорія, політика та практика відокремлення частини території держави з метою створення нової самостійної держави або отримання статусу широкої автономії; відрізняються різні форми сепаратизму: великих та малих народів, етнічний, племенний та ін.» [2, с. 338].

З точки зору державного управління розширене тлумачення поняття наведено в «Енциклопедії Державного управління» під редакцією Ю. В. Ковбасюка. Зокрема, «сепаратизм – різновид опозиції, політичного руху метою якого є відокремлення частини території держави для створення нового (приєднання до вже існуючого) державного утворення або надання певній частині держави автономії [11, с. 626].

Сучасні англійські й американські енциклопедичні джерела під «сепаратизмом» мають на увазі явище, що віддзеркалює та реалізує потреби різноманітних соціальних груп населення держави в реалізації «інакшості» та відокремлення від історично складеної соціально-політичної спільності на підставі усвідомлення ними неможливості спільного співіснування в рамках єдиної державності з метою створення окремого державного утворення. Наприклад, в «Сучасному Оксфордському кишеньковому словнику» сепаратизм визначається як «підтримка стану культурного, етнічного, племенного, релігійного, расового, управлінського або тендерного відділення від більшої групи. У той же час це часто відносять до повної політичної сецесії» [32, с. 175]. Інше визначення вміщено в «Кембриджському словнику та тезаурусу»: «сепаратизм – переконання, притаманне людям певної раси, релігії чи іншій групі в межах країни, що вони повинні бути незалежними та мати свій власний уряд або якимось чином жити окремо від інших людей» [27, с. 412]. Наведемо ще одне сучасне визначення сепаратизму веб-ресурсу дефініцій «Princeton's WordNet» як «соціальної системи, що забезпечує окремі можливості для меншості» [34].

В результаті, зважаючи на відсутність загальноприйнятого та детально розробленого розуміння терміну видається доречним запропонувати наступне визначення терміну «сепаратизм». На наш погляд, сепаратизмом можна вважати суспільно-політичне явище, що обумовлене впливом етнічних, релігійних, расових, племенних, ґендерних, національних, політичних, соціо-економічних протиріч в будь-якому дер-

жавному утворенні, що досягли рівня конфлікту, та є вищою межею вектору дезінтеграції суспільства, виступаючи в різноманітних політичних, правових, економічних формах тощо.

Отже, розглянутий спектр дефініцій поняття «сепаратизм» свідчить про те, що витoki поняття знаходяться у релігійній сфері, в подальшому більше вживаним стає віднесення сепаратизму до сфери політичних відношень, при цьому основа терміну залишилася колишньою: під сепаратизмом в широкому сенсі розуміють прагнення до відділення, відокремлення частини від цілого. Проте, згодом це поняття вже використовується для віддзеркалення та реалізації потреби частини населення держави в реалізації «інакшості» щодо отримання більшого суверенітету в питаннях свого життєзабезпечення та відокремлення від історично складеної державно-організованої спільності.

Таким чином, сепаратизм – суспільно-політичне явище, що супроводжує розвиток людства на всіх етапах його існування та відноситься до числа найбільш небезпечних і важкопрогнозованих явищ. Тому необхідність осмислення виникнення, суті, розвитку сепаратизму, визначення його специфіки є актуальним для державного управління щодо своєчасного виявлення, попередження та профілактики сепаратизму в Україні.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому вивченні та виробленні пропозицій щодо попередження проявів сепаратизму на місцевому рівні в Україні. Потребує ґрунтовного дослідження питання здобутків зарубіжної науки та практичного досвіду в цій сфері.

Література.

1. Басараб М. М. Український сепаратизм як прояв кризи національної державності: автореферат дос. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.05 / М. М. Бараб; НАН України, Ін-т політ. і етноц. дослід. ім. І. Ф. Кураса. – К., 2013. – 16 с. – Бібліогр.: с. 13.
2. Белорусская Энциклопедия. В 18 т. Т. 14. – Минск: Беларус. Энциклопедия, 2002. – 510 с.
3. Большая Советская Энциклопедия. В 65 т. Т. 50. – Изд. 1-е. – М.: Госуд. научн. изд-во БСЭ, 1944. – 873 с.
4. Большая Советская Энциклопедия. В 49 т. Т. 38. – Изд. 2-е. – М.: Госуд. научн. изд-во БСЭ, 1955. – 665 с.
5. Большая Энциклопедия. В 62 т. – Т. 44. – М.: Терра, 2006. – 592 с.
6. Большая Энциклопедия: словарь общедоступных сведений по всем отраслям знания / под ред. С. Н. Южакова. – Изд. 4-е. Со стереотипа. – Спб.: Просвещение, Библиогр. Ин-т в Лепциге и Вене, 1904. – 794 с.
7. Велика сучасна енциклопедія. У 10 т. Т. 9. / укладач Івченко А. С. – Х.: Клуб сімейного дозвілля, 2013. – 351 с.
8. Горовиц Д. Ирредентизм, сепаратизм и самоопределение / Д. Горовиц. – М., 1993. – 196 с.
9. Гусов К. В. Проблемы концептуализации понятия «сепаратизм» в отечественной политологии / К. В. Гусов // Вестник Поволжской академии государственной службы им. А. П. Столыпина. – 2012. – № 1. – С. 87–92.
10. Дівак В. В. Сепаратизм як феномен сучасної політики. Політологічні та правові аспекти / В. В. Дівак; НАН України, Ін-т держава і права ім. В. М. Корецького. – К.: Логос, 2012. – 223 с.
11. Енциклопедія Державного управління. У 8 т. Т. 3. Історія державного управління / Нац. акад. дер. упр. при Президентіві України, наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К.: НАДУ, 2011. – 788 с.

12. Крылов А. Б. Сепаратизм: истоки и тенденции развития (из опыта политического развития некоторых зарубежных стран) / А.Б. Крылов. – М. : Знание, 1990. – 62 с.
13. Ленин В. И. Полное собрание сочинений. В 55 т. Т. 23. – Изд. 5-е. – М. : Изд-во полит. лит-ры, 1973. – 594 с.
14. Настольный словарь для справок по всем отраслям знаний. В 3 т. – Т. 3. / сост. В. П. Зотов и Ф. Толля. – СПб. : Изд-во Ф. Толля, 1864. – 1171 с.
15. Настольный энциклопедический словарь. В 9 т. – Т. 8 / Т-ва А. Гранат и К. – М. : Т-во Скоропечатни А. А. Левенсона, 1895. – 4554 с.
16. Савойська С. Мовно-політичний сепаратизм як фактор дестабілізації національної єдності українського суспільства / С. Савойсьва. – К.: Просвіта, 2011. – 408 с.
17. Современная болгарская энциклопедия. В 10 т. Т. 4а. – София: ЕЛПИС, 1994. – 608 с.
18. Українська загальна енциклопедія. Книга знань. У 3 т. – Т.3. / під гол. ред. І. Раковського. – Львів–Станіслав–Коломия: Рідна школа, 1933. – 1422 с.
19. Українська Радянська Енциклопедія. У 17 т. – Т. 13. – Вид. 1 - е. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1963. – 583 с.
20. Українська Радянська Енциклопедія. У 12 т. – Т. 10. – Вид. 2 - е. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1983. – 543 с.
21. Український радянський енциклопедичний словник. У 3 т. – Т. 3. – Вид.1 - е. – К. : Гол. Ред. УРЕ, 1968. – 730 с.
22. Український радянський енциклопедичний словник. У 3 т. – Т. 3. – Вид.2-е. – К. : Гол. Ред. УРЕ, 1987. – 734 с.
23. Энциклопедический словарь. В 86 т. – Т. 29. / сост. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб.: Дело Брокгауз – Ефрон, 1900. – 954 с.
24. Энциклопедический словарь. В 45 т. – Т. 38 / под ред. Ю. С. Гамбарова и др.- М. : Рус. Библиот. Ин-т Граната, б.г. – 636 с.
25. Энциклопедический словарь. В 3 т. Т. 3. / под ред. М. М. Филиппова. – СПб.: Изд-е Н. П. Сайкина, 1901. – 4207 с.
26. Юридична енциклопедія. У 6 т. – Т.5. – К. : Укр. Енциклоп. ім. М.П. Бажана, 2003. – 733 с.
27. The Cambridge Advanced Learners Dictionary and Thesaurus. Cambridge: University Press, 2012. – 530 p.
28. The Columbia Encyclopedia. In 2 vol. Vol. 2. – 3 th ed. / Edited by W. Bridgwater and S. Kurtz. – New York and London: Columbia University Press, 1963. – 2388 p.
29. The Encyclopedia Americana. International edition. In 30 vol. Vol. 24. Danbury: Grolier incorporated, 1997. – 856 p.
30. The Encyclopedia Britannica. – 9 th ed., 1902. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.1902encyclopedia.com/IND/independents.html>.
31. The New Encyclopedia Britannica. In 32 vol. Vol. 6. – 15 th ed. – Chicago, 1991. – 982 p.
32. The Oxford Pocket Dictionary of Current, 2008. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/English/separatism>.
33. Prirucni Slovník Naučný. Díl. IV. – Praga: Academia, Nakladatelství, 1967. – 933 s.
34. The Web's Largest Resource of Definitions and Translations. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.definitions.net/definition/separatism>.